

književna kritika

Književna
kritika

2 '83

SAVREMENA ANGLO-AMERIČKA KNJIŽEVNA KRITIKA

(Tematski deo broja uredio Aleksandar Jerkov)

Aleksandar Jerkov:

Predgovor

Stenli Fiš:

Koliko je običan jezik običan?

Džonatan Kaler:

Pretpostavka i intertekstualnost

Edvard Seid:

Tekst, svet, kritičar

Erik Hirš:

Povlašćena mjerila u vrednovanju

Džordž Stejner:

Ljudska pismenost

Ihab Hasan:

Re-Vizija knjiženosti

Džefri Hartman:

Književni komentar kao književnost

Hejden Vajt:

Momenat Apsurdizma u savremnoj književnoj teoriji

RAZGOVORI

Radoslav Josimović:

Razgovor sa Žanom Kasuom

PRIKAZI I BELEŠKE

ALEKSANDAR JERKOV

PREDGOVOR

Proučavanje književnosti obeleženo je u ovom veku izuzetno brojnim i često veoma burnim metodološkim raspravama — ovakve tvrdnje su danas postale opšte mesto, i sve je teže pronaći tekst u kome one nisu ostavile traga. No, da bi izbegle sudbinu praznih i površnih konstatacija treba ih uvek iznova potkrepiti ispitivanjem savremenih metodologija, iz kog ispitivanja onda izrasta i specifična »slika« kritike. Pisana sa ovakvog stanovišta, sveobuhvatna istorija kritike književnosti ima, međutim, sve izglede da bude nalik slici košnice. I što je slika iscrpnija, sve je teže razlikovati »trutove« od »radilica«, a u njihovom naizgled haotičnom i vrlo bučnom kretanju i »matica« se lako gubi iz vida.

Sa druge strane, ma koliko se trudili da sklopimo mozaik ovovekovne kritike književnosti, ispostaviće se da u njoj postoji barem nekoliko, međusobno teško spojivih matica. Ako je u prethodnom slučaju istoričar savremene kritike bio u opasnosti da zbog mnoštva pravaca previdi one najbitnije, ovde se izlaže jednoj drugoj, jednako pogubnoj opasnosti. Može mu se desiti da usredsređen na, po njegovom uverenju, glavne tokove ispusti iz vida »izvanmatične« struje i pojave, a tada će njegova »slika« biti suviše pojednostavljena i, verovatno, shematična.

Kako nas doba svemoćnih medija i tzv. masovne kulture uči, ali jednako i upozorava, shematizovane predstave se vrlo lako šire i postaju opšte prihvaćene. Kulture čiji je duhovni vidokrug u svakom pogledu skučen, u kojima se zbog tradicionalne isključivosti sve slike manje ili više retuširaju — takva je upravo »naša kultura« — najpodložnije su bespogovornom usvajanju iskrivljenih predstava i njihovom dugom, skoro ljubomornom čuvanju.

Na tragu ovakvih razmišljanja otkriva se jedan od osnovnih razloga što je recepcija kritičke misli potekle sa »engleskog jezičkog područja«¹ zastala u nas na tzv. novoj kritici,² i tu i ostala. Čime se to upravo nova kritika izborila za mesto u krugu odabranih — pored formalizma, strukturalizma, fenomenologije, tzv. estetike recepcije, marksizma...? Odgovor valja tražiti na dvema stranama. Pre svega, nova kritika je u »svom« delu sveta odigrala ulogu koja se u istoriji kritičke misli vezuje uz ruski formalizam — skrenula je pažnju na

sâmo književno umetničko delo i neophodnost njegovog proučavanja, za razliku od svih drugih mogućnosti i oblika ispitivanja usmerenih mimo njega. Zatim, što nije bez nekog značaja, praćena sporovima i polemički intonirana, nova kritika je proizvodila »buku« za koju Svetozar Petrović, inače ironični kritičar ovakvog metodološkog usmerenja, kaže

»Do neke granice, dakle, borbenost i misionarski žar, što ih pokazuje većina škola unutrašnjeg pristupa, mogu biti dobro došli sami po sebi. Svaka kokoš ne nosi zlatna jaja, a netko konačno mora i kukurjekati: bez buke nema nauke.« (»Priroda kritike«, »Liber«, Zagreb 1972., str. 106)

U vremenu kada se javlja mnoštvo škola i pravaca ta je buka zaista preko potrebna — da mogućnosti novih tumačenja književnih tvorevina ne bi ostale skrivene pod plaštom nenaumljivih metodoloških objava.

Koliko je naš pogled skrenut sa anglo-američkih prostora, i koliko je tokom čitavog niza godina bio uperen, kako bi rekli Englezi, ka »Kontinentu«, najlakše je videti po periodici i tematskim brojevima,³ većinom posvećenim strukturalizmu i estetici recepcije koji — strukturalizam svojom »geometrijskom prirodom« a tzv. teorija recepcije neposrednom istoričnošću — već čitav niz godina plene duhove. Sistematsko praćenje (ukoliko se ta sintagma ovde ikada sme upotrebiti) onoga što se zbivalo u kritici pisanoj na engleskom jeziku, još bi se i moglo videti u činjenici da je zbornik engleskih eseja »O poeziji«,⁴ sačinjen da predstavi XIX vek, zamenila antologija »Nova kritika«,⁵ koja zastaje na početku druge polovine XX veka. Sa daljim ovakvim predstavljanjem anglo-američke kritike se nakon toga stalo, i videćemo kakve će to imati posledice.

Ovde valja pomenuti i »prvi talas« prevedenih knjiga, gde ne spadaju samo prevodi dela »novih kritičara«, već uopšte knjige koje dopiru iz tog razdoblja, a one su vršile značajan uticaj na kritiku u nas. U »prvom talasu« se izdvajaju

- I. A. Ričards: »Načela književne kritike«, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1964., prev. Nikola Koljević i Dušan Puvačić
- Edmond Vilson: »Akselov zamak, ili O simbolizmu«, »Kultura«, Beograd 1964., prev. Olga Humo
- T. S. Eliot (izabrani tekstovi), »Prosveta«, Beograd 1963., biblioteka »Književni pogledi«, izbor Jovan Hristić, prev. Milica Mihailović
- Suzana K. Langer: »Filozofija u novome ključu, proučavanje simboličke razuma, obreda i umetnosti«, »Prosveta«, Beograd 1967., prev. Aleksandar I. Spasić
- Rene Velek, Ostin Voren: »Teorija književnosti«, »Nolit«, Beograd 1965., biblioteka »Književnost i civilizacija«, prev. Aleksandar I. Spasić i Slobodan Đorđević (drugo izdanje 1974.)
- Rene Velek: »Kritički pojmovi«, »Vuk Karadžić«, Beograd 1966., prev. Aleksandar I. Spasić i Slobodan Đorđević
- Leon Edel: »Psihološki roman, 1900—1950«, »Kultura«, Beograd 1962., prev. Emilija Kuzmanović
- Arnold Kettl: »Engleski roman«, »Svjetlost«, Sarajevo 1962., prev. Ivo Vidan

- S. M. Baura: »Nasleđe simbolizma. Stvaralački eksperiment«, »Nolit«, Beograd 1970., prev. Dušan Puvačić
 Frensis Fergason: »Pojam pozorišta«, »Nolit«, Beograd drugo izdanje 1979., prev. Marta Frajnd

Potpuno istu sliku daje već i letimičan pregled studioznijih odziva naših kritičara. Preko radova Olge Humo »Engleska književna teorija u renesansi i neoklasicizmu«⁶ i, recimo, Ranke Kuić o Šeliju⁷, stižemo do razdoblja nove kritike. Tu zatičemo knjige

- Miroslav Beker: »Moderna kritika u Engleskoj i Americi«, »Liber«, Zagreb 1973. (Ogledi o Eliotu, Henri Džejmsu, Ričardsu, Novoj kritici, Virdžiniji Vulf i tzv. Blumzberi krugu, Lorensu, F. R. Livisu i Edmondu Vilsonu)
 Nikola Koljević: »Teorijski osnovi Nove kritike«, »Prosveta«, Beograd 1967.
 Snežana Brajović: »Džon Krou Rensom — Novi kritičar«, »Književna omladina Srbije«, Beograd 1978.

U poslednje vreme o novoj kritici češće piše i Branko Peić.

Uz to, ovde svakako treba skrenuti pažnju na radove Svetozara Petrovića, Milivoja Solara,⁸ Ive Vidana, Svetozara Koljevića, Jovana Hristića... Njihovi kritički tekstovi ukazuju na lektiru anglo-američke kritike.

Umesto sistematičnog praćenja daljeg razvoja kritike u Engleskoj i Americi, do nas je dospeo »drugi talas« preвода, u kome su svoje mesto našla mnoga nesumnjivo izvrsna dela. Pomenimo knjige

- Northrop Frye: »Anatomija kritike. Četiri eseja«, »Naprijed«, Zagreb 1979., prev. Giga Gračan
 George Steiner: »Smrt tragedije«, »Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb«, Zagreb 1979., prev. Giga Gračan
 Vejn But: »Retorika proze«, »Nolit«, Beograd 1976., prev. Branko Vučićević
 Pol de Man: »Problemi moderne kritike«, »Nolit«, Beograd 1975., prev. Gordana Todorović i Branko Jelić
 Frederik Džejmson: »Marksizam i forma. Dijalektičke teorije književnosti XX veka«, »Nolit«, Beograd 1974., prev. Dušan Puhalo
 Frederic Jameson: »U tamnici jezika. Kritički prikaz strukturalizma i ruskog formalizma«, »Stvarnost«, Zagreb 1978., prev. Antun Šoljan
 Harold Blum: »Antitetička kritika. Teorija pesništva«, »Slovo ljubve«, Beograd 1980., biblioteka »Eidos«, prev. Maja Herman-Sekulić
 Mari Kriger: »Teorija kritike«, »Nolit«, Beograd 1982., prev. Svetozar M. Ignjatović
 Klaudio Giljen: »Književnost kao sistem. Ogledi o teoriji književne istorije«, »Nolit«, Beograd 1982., prev. Tihomir Vučković

Uprkos tome što je reč o nekim od najznačajnijih knjiga napisanih u to vreme, mnoge od njih nisu valjano iščitane. Okrenuti literaturi francuske, nemačke i ruske provincijencije, kritičari su prolazili pored knjiga Frederika Džejmsona, Pola

de Mana, Harolda Bluma, bez uvida u kontekst u kome se one javljaju i bez razumevanja za njihovo metodološko opredeljenje, što je velikim delom posledica nedovoljne obaveštenosti — pre svega izostanka odgovarajućih izbora koji bi predstavili savremenu anglo-američku misao o književnosti. Kada se tome doda i odsustvo tzv. sekundarnih informacija u obliku prikaza, očito je da nisu postojali uslovi da ove knjige izvrše neki značajniji uticaj. Ne ostavljajući pravog traga u »našoj kulturi«, ta dela još uvek očekuju svoju generaciju kritičara, i verovatno će biti reaktuelizovana tek u budućim radovima najmlađih autora, onih koji se ovih godina javljaju svojim prvim knjigama. (Nešto drugačija bila je sudbina Butove »Retorike proze«, ali to treba tumačiti njenom »upotrebom« vrednošću — njeni postulati su lako usvojivi i »primenljivi«, a predloženi termini veoma operativni. Istovremeno, katkad nekritičku i pomodnu recepciju »Anatomije kritike« Nortpora Fraja uslovljava ponajviše njena slava i svojevrсна »kanonizacija« ovog autora na nebu kritičke misli, koja »kanonizacija« još uvek traje. Premda je četvrt veka, koliko je proteklo od njenog prvog objavljivanja, period u kome su se mogle razabrati i značajne slabosti Frajeve »anatomije«, o njima se često čuti. Dabome, to ne znači da sad treba osporiti značaj Frajevih sistematičnih kritičkih nastojanja, već da se treba opirati bespogovornim priklanjanjima autoritetu, ili modelu, od kojih kritika nema velike koristi.)

Tokom prošle decenije, nesumnjivo najsnažniji i najvažniji proces koji je zahvatio kritiku u Engleskoj i Americi bilo je »otvaranje« prema kritičkoj misli potekloj iz »kontinentalne« Evrope, i upoznavanje sa njom. Taj proces obeležen je brojnim antologijama i prevodima kojima su zastupljeni ruski formalisti, češki strukturalisti, francuski »novi kritičari«, semiolozi i ruski semiotičari, nemačka estetika recepcije, hermeneutika i ono što se na ovom području naziva Ženevskom školom, a što i nije sasvim lako prevesti na terminologiju kritičkih pravaca i metodologiju ustaljenu kod nas, premda je u osnovi reč o fenomenologiji.⁹ Ovakvo otvaranje ostavilo je, naravno, traga, i nije preterano reći kako je kritičko poprište američkih univerziteta danas jedno od najživljih u svetu. Koristeći se materijalnim mogućnostima o kojima se, odavde gledajući, jedva može i sanjati, Amerikanci se — uostalom kao i u drugim oblastima — ne libe »uvoza« misli. Omogućujući gostovanja profesora iz Evrope, oni sistematski grade put ka usvajanju njihovih književnoteorijskih i metodoloških iskustava i stanovišta, a to će reći i boljem poimanju doprinosa savremene evropske kritike proučavanju fenomena književne umetnosti. Jedan broj istaknutih mislilaca, kao što su Rene Žirar i Mišel Rifater, ili kontroverzni Žak Derida, tako su danas na engleskom govornom području prisutni koliko i na svom izvornom, francuskom.

Sve to dalo je neslućeni podsticaj razvoju kritičke misli u Engleskoj i Americi, i poslednjih godina objavljeno je više nezaobilaznih dela. Ilustracije radi, pomenimo da je tzv. naratologija, ili »gramatika naracije«, grana kritičkih proučavanja koja se u novije vreme bila razvila u okrilju francuskog strukturalizma. Inicirana Bartovom strukturalnom analizom priče, preko Bremonovih postavki o »logici priče«, ova istra-

živanja su dostigla vrhunac Ženetovom studijom o Prustu, koja studija ima i široku književnoteorijsku relevanciju. Međutim, objavljivanjem prevoda dela kritičara naratološke orijentacije,¹⁰ stvarali su se uslovi da iz komentara i prikaza dometa takvih ispitivanja izraste i zasebna studija poput one Sejmore Cetmana o »Priči i obradi«, kako Miroslav Beker prevodi njen naslov »Story and Discourse«.¹¹ Ovakvi slučajevi »preuzimanja štafete« ponajbolje govore postoji li možda pitanje vremena kada će početi nešto nalik na »veliku prekomorsku seobu« interesovanja. Do toga, razume se, ne mora doći ali činjenica da su se stekli uslovi da se s razlogom na tako štogod pomišlja, kazuje dovoljno.

Prethodni redovi opisuju okolnosti u kojima se javlja jedan ovakav projekt — »izbor iz savremene kritičke misli sa engleskog jezičkog područja«, naslovljen iz praktičnih razloga kao »Savremena anglo-američka kritika«. Prvo pitanje koje se pri njegovom ostvarivanju nametalo bilo je odakle početi. Zcela logično bi bilo nastaviti tamo gde se stalo — znači početi od tzv. čikaških neoaristotelovaca.¹² U tom slučaju, pošto nas od perioda formiranja ove »škole« deli dosta godina, da se opravda atribut »savremena« kritika, valjalo bi završiti sa onim što po rasprostranjenom uverenju predstavlja »poslednju reč«, dakle sa tzv. dekonstrukcijom.¹³ No, taj raspon je odveć širok i neprimeren vrlo ograničenom časopisnom prostoru. On bi više odgovarao antologiji objavljenoj kao zasebna knjiga, i ostaje nada da će nove studije Eldera Olsona i Vejna Buta podsetiti izdavača gde se nakon zbornika »Nova kritika« stalo, te da »Prosvetinoj« biblioteci »Književni pogledi« nedostaje sledeća knjiga: »Čikaški neoaristotelovci«.

Sa druge strane, paralelno sa nizom od kritičara Čikaške škole do »dekonstrukcionista« sa Jela, može se pratiti niz više esejistički i humanistički orijentisane kritike, od Lajonela Trilinga¹⁴ do, recimo, Džordža Stejnera.¹⁵ No, kada se i ovo ima u vidu, postaje sasvim jasno da se oba toka nisu mogla uspešno pratiti, niti se mogla postići neophodna obuhvatnost izbora i sačuvati koliko-toliko hronološka slika o »razvoju« kritike. Proveo sam dosta vremena pokušavajući da nekako uklopim raznorodne tekstove dok ovo nisam konačno shvatio.

Sledeća mogućnost bila je da se načini izbor iz kritike koja pripada najznačajnijem savremenom pravcu. Tu je, takođe, postojalo nekoliko alternativa. Dekonstrukcija, najatraktivnija i izrazito modernistička za mene je ipak jedna od onih bura koje namah zahvataju neko područje, vladaju jedno vreme, a zatim iščezavaju ostajući više svedočanstvo o »duhu vremena« nego prilog povesti tumačenja književne umetnosti. Ma koliko njena privlačna moć bila velika, i uprkos tome što raspoznajem nagoveštaje nekih dekonstrukcionističkih motiva i preokupacija u sopstvenim ranije objavljenim tekstovima, skeptičan sam u pogledu metodoloških ekstrema i trajnosti rezultata te kritike. A onda, utoliko pre što kod nas ubrzano narasta interes za nju, mislim da bi bilo pogrešno dopustiti da se pojam savremena anglo-američka kritika poistoveti sa dekonstrukcijom, kao što je, na primer, nemačka misao o književnosti u poslednje vreme takoreći poistovećena sa estetikom recepcije.

Marksistička inspiracija u kritici, na kojoj se kod nas uvek insistira i koja ima privilegovani položaj i onda kada za to nema valjanih razloga, nije na engleskom jezičkom području tako jaka. Uz to, kod nas se vodi dovoljno brige da ona bude valjano zastupljena.¹⁶ Podrediti izbor savremene anglo-američke kritike njenom predstavljanju značilo bi stvarati sasvim krivu predstavu o njenoj ulozi i značaju.

Kada se, zatim, pređe preko strujanja indukovanih neposrednim uticajima — gde spadaju mnogobrojni kritički modeli preuzeti sa »Kontinenta« — jer su ta strujanja ipak sekundarna, a niti se bitno razlikuju od svojih izvora, niti su u celini uzev premašila domete postignute na izvoristima ideja; kada se, dakle, pređe preko i kod nas poznatih pravaca, preostaje jedno polje koje me posebno zanima. Reč je o kritičkoj misli nadahnutoj filozofskim promišljanjem jezika i logičkim ispitivanjima čiji su koreni, ide li se jednim pravcem, kod Vitgenštajna,¹⁷ ili, pođe li se drugim kritičkim putem, kod Ostina i Serla.¹⁸ Kod nas se o svemu ovome malo govori, ali razgranata literatura i čak hipertrofirana pažnja koja se u filozofiji u Engleskoj i Americi obraća ovim problemima, svedoči kako oni naročito »leže« anglosaksonskom duhu — analitička filozofija jezika na neki način je postala već tradicionalna »anglosaksonska« oblast. Pošto poslednjih godina raste interes u kritici književnosti za ovakva proučavanja, i pošto se javljaju opsežne studije takve provinijencije, mislim da na ovom planu tek treba očekivati prave rezultate. Stoga, uzdam se da će uskoro biti prilike da i ovaj pravac bude na odgovarajući način predstavljen zasebnim izborom; za tu priliku sam sačuvao neke tekstove koji bi inače možda i ovde našli svoje mesto. Činjenica da ovo opredeljenje još uvek stoji unekoliko apartno u savremenom »karnevalu kritike«, kako bi kritičku »zbrku« poslednjih decenija nazvao Hejden Vajt, podseća da se ni ova kritička struja ne sme poistovetiti sa slikom savremene anglo-američke kritičke misli.

Iz svih tih razloga učinilo mi se najprimernijim »dati reč« kritičarima različitih metoda i opredeljenja, i to prvenstveno onima čije knjige još nisu prevedene na srpskohrvatski. Želja da ovaj broj *Književne kritike* bude što informativniji uslovi la je pritom ne samo izbor kod nas nedovoljno poznatih autora, već i jedan specifičan zahtev koji sam postavljao pred njihove tekstove. Naime, umesto izvornim tekstom, jedno kritičko opredeljenje može biti zastupljeno i valjanim prikazom. Kako bi bila »prekrivena« što veća oblast na karti anglo-američke kritike, a izbor ostao konzistentan, pokušao sam da spojim obe pomenute mogućnosti, pa su uglavnom odabrani tekstovi u kojima se tokom rasprave o pojedinim problemima govori i »o drugima«, otkrivaju mogućnosti drugačijih tumačenja. Korist je, dakle, trebalo da bude dvostruka: da se istovremeno reprezentuje mišljenje značajnih kritičara i uputi na drugačije, katkad suprotne stavove.

Relevantni tekstovi u kojima se suočavaju različita mišljenja obavezno su polemični i provokativni, a to je značajan kvalitet i onda kada se ne složimo sa njihovim autorima. Ukoliko čitalac zaključi da se u priložima uvrštenim u ovaj broj *Književne kritike* valjano zastupaju pojedina stanovišta, te da kritičke napomene i replike što ih anglo-američki kritičari razme-

njuju podstiču na razmišljanje o kritici i preispitivanje do-
meta »naše kritike«, onda je ovaj izbor ispunio svoju svrhu.

Kada je već reč o odnosu prema odabranim tekstovima, prilika je da kažem kako se ni sam ne bih uvijek složio sa ovde zastupanim postavkama anglo-američkih kritičara. No, niti se takva saglasnost može očekivati, niti bi ona trebalo da bude jedino merilo: svako se mora truditi da ne bude subjektivniji nego što je to neizbežno, a naročito ne sme biti isključiv. Dokle god kod nas bude vladao primitivan običaj da se sankcioniše sopstveno mišljenje, pluralizam će ostati samo prazna priča.

Međutim, daleko od toga da prethodne napomene idu za tim da ovaj izbor proglase maltene »objektivnim«. On to nije jer sam se u krajnjoj liniji ipak morao voditi svojim »kritičkim ukusom«, ali prvenstveno u izboru problematike, uz dodatne zahteve da tekstovi budu polemični i humanistički »obojeni«. Slika savremene anglo-američke kritike, prema tome, subjektivna je utoliko ukoliko je svaki izbor, po logici stvari, nepotpun, i jer su u njemu najzastupljeniji problemi koje smatram najvažnijim. Razumljivo je da se mnogi ne bi složili sa mojim viđenjem kritike književnosti i onoga što u njoj ima presudnu ulogu. Drugačijim viđenjima odgovali bi, naravno, drugačiji izbori.

Pošto mi je bilo stalo do nekakve koherentnosti ovog izbora uzetog u celini, smatrao sam da se on ne sme svesti samo na dva principa — određivanje najznačajnijih autora i najrepresentativnijeg teksta za svakog ponaosob. Zato sam unapred odredio probleme kojima će se baviti. Tako se povećao i broj kriterijuma. Dabome, kada se pokušava udovoljiti većem broju zahteva, onda je nužno praviti kompromisna rešenja — takva da se svim kriterijumima udovolji u najvećoj mogućoj meri. Neću, međutim, sada pisati kako bi izgledao »idealni« izbor savremene anglo-američke kritike — bio bi to tek indirektan pokušaj da se izgradi alibi za eventualne propuste.¹⁹ Tekstovi govore za sebe, pa kako ih ovaj predgovor ne može učiniti ni boljim ni gorim,²⁰ ja ih neću ovde komentarisati tražeći zapravo da ih svi vide onako kako ih ja vidim. To što kod nas sudbinu zbornika začudo mogu odrediti predgovori — pa ako je predgovor uverljivo napisan svi mu se priklanjaju i veruju u ono u šta veruje njegov autor, i obratno, kada nije uspeo, onda im se zamrači pogled i više niko ne vidi same tekstove — znak je razvijenih nečitalačkih navika: kod nas se još uvek najčešće čita prvih pet stranica, a ostalo prelistava.

Naposletku, da bih istakao organizaciju izbora, priključio sam tekstovima svojevrstan simbolički ključ. On pokazuje kako su tekstovi raspoređeni — da predstavljaju *uvod kroz anglo-američku kritiku*. Znači, *uvod u savremenu anglo-američku kritiku*, ali *kroz* nju i *uvod u kritiku uopšte*: od pretpostavki teksta i tumačenja (*jezik i intertekstualni odnosi*) — ovome je posvećen odeljak *predigra* — preko osnovnih problema kritike u užem smislu reči (*interpretacije i vrednovanja*) — čemu je posvećen odeljak *kritika* — ka humanističkom pitanju smisla kritičke delatnosti (*uloga kritike i potreba njenog potpunog humanističkog delovanja*) — u odeljku *humanizam* — do, na kraju, problema mnoštva kritičkih opredeljenja prema kojima se možemo različito postaviti: kritički preispi-

tujući »poslednju reč« kritike, ali trudeći se da je i sami izgovaramo (*moda*) i odnoseći se sa većom distancom (*skepsa*) prema *karnevalu* kritike čiji smo savremenici. O tom »karnevalu« najbolje svedoči prethodna rečenica ovog predgovora, koji verno odslikava stanje savremene kritike i *zbrku* koja u njoj vlada. No, ako bez buke nema nauke, kako reče Svezotar Petrović, bez zbrke nema ni trke za novim saznanjima.

NAPOMENE

¹ Izraz »englesko jezičko područje« zamenjivao sam u ovom tekstu sa »anglo-američki«. Ovde, međutim, nije prilika za raspravu o uslovnosti obe sintagme i njihovog izjednačavanja.

² Uobičajeno je da se piše »Nova kritika«; Uprkos tome, smatrao sam da u ovom tekstu ne treba praviti razlike u pisanju naziva »pravaca« kritike književnosti.

³ Pomenimo nekoliko izbora koji su imali značaja za razvoj kritike u nas.: »Strukturalizam« (ur. Branimir Donat i Zvonimir Mrkonjić) *Kritika*, 1970, br. 4; »Češki strukturalizam« (ur. Aleksandar Ilić) *Književna kritika*, 1975, br. 3; »Semiotika«, *Treći program Radio-Beograda*, 1974, br. 4 (jesen); »Škola iz Tartua« (ur. Jurić Lotman i Boris Uspenski) *Treći program Radio-Beograda*, 1979, br. 42 (leto); »Teorija teksta« (ur. Radivoje Mikić) *Književna kritika*, 1979, br. 3; »Argumenti« (biblioteka časopisa *Delo* u kojoj su objavljeni opsežni zbornici posvećeni hermeneutici, strukturalizmu, semiologiji, retorici, psihoanalizi, fenomenologiji, prethodno štampani kao zasebni brojevi časopisa); »Rezeptionsästhetik und Literaturgeschichte« (prilozi sa međunarodnog simpozijuma u Dubrovniku) *Umjetnost riječi*, 1977/1978; »Književna komunikacija. Antologija poljske znanosti o književnosti« (ur. Valter Krol) *Umjetnost riječi*, 1974, br. 2—4; »Teorija recepcije«, *Književna kritika*, 1979, br. 1; »Tekst i metatekst. Komunikacioni aspekt u slovačkoj nauci o književnosti« (ur. Mihail Harpanj), *Delo*, 1982, br. 2.

Ovome treba dodati i izbore štampane u knjigama: »Nova evropska kritika« I—III (ur. Ante Stamać i Vjeran Zupa), »Marko Marulić«, Split 1967, 1969, 1972; »Poetika ruskog formalizma« (ur. Aleksandar Petrov), »Prosveta«, Beograd 1970.; »Estetika i teorija informacije« (ur. Umberto Eko), »Prosveta«, Beograd 1977.; »Strukturalni prilaz književnosti« (ur. Milan Bunjevac), »Nolit«, Beograd, 1978. »Teorija recepcije u nauci o književnosti« (ur. Dušanka Maricki), »Nolit«, Beograd 1978.; »Novim putevima francuske kritike« (ur. Dejan Đuričković), »Svjetlost«, Sarajevo 1981.

⁴ »O poeziji. Izbor engleskih eseja« (ur. Borivoje Nedić), »Prosveta«, Beograd 1956.

⁵ »Nova kritika« (ur. Jovan Hristić), »Prosveta«, Beograd 1973., biblioteka »Književni pogledi«.

⁶ Olga Humo: »Engleska književna teorija u renesansi i neoklasicizmu«, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knjiga XXVI, 1978, sv. 1 (str. 35—87), sv. 2 (205—242), sv. 3 (427—450). Olga Humo je sastavila i za naše prilike koliko neobičan toliko i koristan zbornik sačinjen od odlomaka originalnih engleskih kritičkih tekstova, objašnjenja i uputstva za prevođenje; to je dobra početnica za nekoga ko želi da uđe u svet kritike pisane na engleskom jeziku. (Olga Humo: »English Critical Texts, from Sidney to Leavis. Extracts selected and explained« / »Iz engleske književne teorije i kritike, od Sidneja do Livisa. Sa objašnjenjima«, »Privredno finansijski vodič«, Beograd 1980.)

⁷ Ranka Kuić: »Šelijeви pogledi na politiku, religiju i literaturu«, »Minerva«, Subotica 1973.

⁸ Milivoj Solar je uredio i antologiju »Moderna teorija romana« (»Nolit«, Beograd 1979. biblioteka »Književnost i civilizacija«) u kojoj su, između ostalih, zastupljeni Vejn But, R. Krejn, D. Deičiz, Edvard Forster, A. Keti, F. R. Livis, Souz i Kelog. Za istu biblioteku je analognu antologiju »Moderna teorija drame« priredila Mirjana Miočinović. (»Nolit«, Beograd 1981.) U nju su uvršteni tekstovi Elis-Fermora, Fraja, Suzan Langer, Džilberta Marija i Dž. Stajana.

⁹ Pored toga, pojavio se veliki broj prikaza pojedinih škola i pravaca, kao i čitav niz knjiga u kojima se oni kritički revalorizuju. Pome-
nuo bih ovde samo neke.

Victor Erlich: »Russian Formalism. History-Doctrine«, »Yale University Press«, New Haven and London, third edition 1981. (1955); Tony Bennett: »Formalism and Marxism«, »Methuen«, London 1979.; René Wellek: »The Literary Theory and Aesthetics of the Prague School«, »University of Michigan Press«, Ann Arbor 1969.; Frederic Jameson: »U tamnici jezika. Kritički prikaz strukturalizma i ruskog formalizma« (nav. delo); Jonathan Culler: »Structuralist Poetics. Structuralism, and the Study of Literature«, »Cornell University Press«, Ithaca 1978. (1975); Robert Scholes: »Structuralism in Literature An Introduction«, »Yale University Press«, New Haven and London, 1974.; Robert Scholes: »Semiotics and Interpretation«, »Yale University Press«, New Haven and London 1982.; David Couzens Hoy: »The Critical Circle. Literature, History, and Philosophical Hermeneutics«, »University of California Press«, Berkeley and Los Angeles 1982. (1978); Robert Magliola: »Phenomenology and Literature«, West Lafayette 1978.; Eugene H. Falk: »The Poetics of Roman Ingarden«, »University of North Carolina Press«, Chapel Hill 1981.

¹⁰ Iz mnoštva članaka rasutih po periodici i knjiga, izdvojio bih: Roland Barthes: »An Introduction to the Structural Analysis of Narrative«, NLH, 1975, No. 2, translated by Lionel Duisit; Tzvetan Todorov: »The Poetics of Prose«, »Cornell University Press«, Ithaca 1977., translated by Richard Howard; Gerard Genette: »Narrative Discourse«, »Basil Blackwell«, Oxford 1980., translated by Jane E. Lewin. Predgovor za obe navedene knjige napisao je Džonatan Kaler, jedan od najboljih poznavalaca strukturalističke kritike. (Vidi belešku uz njegov tekst u ovom izboru.)

¹¹ Seymour Chatman: »Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film«, »Cornell University Press«, Ithaca 1978. (Vidi Miroslav Beker: »Priča i njezina obrada. Prilozi suvremenoj naratologiji«, *Književna smotra* 1982, br. 47—48, str. 15—265 U ovom kontekstu valja podsetiti i na dvojicu lingvistom inspirisanih kritičara, »jakobsonovaca«, Dejvida Lodža i Rodžera Foulera kome je »bliži« Čomski. (David Lodge: »The Modes of Modern Wrighting. Metaphor, Metonymy, and the Typology of Modern Literature«, »Edvard Arnold«, London 1977. /Vidi i nedavno ponovo objavljeni tekst Dejvida Lodža »Metafora i metonimija u savremenoj prozi«, *Književnost*, 1980, br. 6—7, str. 1093—1107, prev. Jelisaveta Milojević; Roger Fowler: »Linguistics and the Novel«, »Methuen«, London 1977.; »Literature as Social Discourse. The Practice of Linguistic Criticism«, »Batsford Academic and Educational Ltd«, London 1981.)

¹² Uzima se da zbornik »Critics and Criticism, Ancient and Modern« koji je uredio Ronald Krejn predstavlja ključni trenutak iz istorije ove škole. (»University of Chicago Press«, Chicago 1952.) Tu su sabrani

radovi R. S. Krejna, V. R. Kista, N. Maklina, R. Mek Keona, Eldera Olsona, Bernarda Vajnberga.

U ovu školu spadao bi i kod nas popularni Vejn But. (Pored »Retorike proze«, po časopisima je prevedeno više odlomaka iz njegove »Retorike ironije«.) But je pisac predgovora za značajnu dvotomnu zbirku Krejnovih radova objavljen povodom sedamdesetpetogodišnjice Univerziteta u Čikagu, (R. S. Crane »The Idea of the Humanities. And Other Essays Critical and Historical« I—II, »University of Chicago Press«, Chicago and London 1967.). Odnos prema pluralizmu, centralnoj temi čikaških kritičara, i okosnici njihovog spora sa zagovornicima nove kritike, osvedočava i Butova nova knjiga »Kritičko razumevanje« (Wayne C. Booth: »Critical Understanding. The Powers and Limits of Pluralism«, »University of Chicago Press«, Chicago and London 1979.) Čikaški kritičari bili bi nam danas posebno zanimljivi upravo sa ovog aspekta — problema pluralizma. (Vidi i programski napisan tekst Predraga Palavestre: »Kritički pluralizam« /Književne novine, 1982, br. 644, str. 5/, u kome Palavestra posebno upućuje na teorijske postavke Normana Fridmana.)

¹³ Dekonstrukcija je jedan od fenomena savremene kritike o kome je možda najteže sažeto govoriti. Ona ne predstavlja niti jedinstven metod, niti zatvorenu teorijsku konstrukciju, već pre izraz jednog neobičnog tipa slobode u čitanju i interesovanja za neizgovoreno iz kog izrasta novi lik tumačenja i tumačenog dela. Dekonstrukcija se razvija tokom sedamdesetih godina na fonu Deridinih knjiga, u to vreme čestog gosta na američkim univerzitetima, a još prisutnijeg u časopisima i zbornicima. (Pored niza tekstova, kod nas je prevedena Deridina knjiga »O Gramatologiji« /»Veselin Masleša«, Sarajevo 1976., prev. Ljerkica Šifler-Premec/.)

Premda se ne konstituiše kao »škola« u uobičajenom smislu reči, u Americi joj je izvoriste na Jelu, gde figurira Pol de Man. Njegov tekst »Retorika zaslepljenosti: čitanje Rusoa Žaka Deride« iz »Problema moderne kritike«, jedan je od »kanonskih« spisa ove kritičke orijentacije. (Vidi i novu De Manovu knjigu o »alegorijama čitanja« /Paul de Man: »Allegories of Reading: Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust«, »Yale University Press«, New Haven 1979./). Nekakvo zajedništvo među »dekonstrukcionista« ipak postoji, što pokazuje i njihov zbornik »Dekonstrukcija i kritika«, u kome su prilozi Deride, De Mana, Džefrija Hartmana, Harolda Bluma, i Hilis Milera. (»Deconstruction and Criticism«, »Seabury Press«, New York 1979.; tekst »Pripovedna književnost i istorija« Hilisa Milera, od ovih autora, koliko znam, jedinog do sada neprevođenog na srpskohrvatski, objaviće Vidici tokom 1983. godine. /J. Hillis Miller: »Narrative and History«, ELH, 1974, No. 3, »Essays in Honor of Earl R. Wasserman — I«/).

Da se jedan pravac unekoliko »iskristalisao« i, možda, dosegao svoj zenit, više od svakog »zajedništva« pokazuje pojava studija u kojima se sistematizuju njegovi postulati, iz čega na kraju uvek izrasta svojevrsna »metodološka istorija škole« — upravo to bi mogla biti najavljena Kalerova knjiga o dekonstrukciji, kojom ovaj izvrzni mladi kritičar u neku ruku nastavlja svoju prethodnu studiju o strukturalistima. (Jonathan Culler: »On Deconstruction«, »Routledge and Kegan Paul«, London forthcoming). Od trenutka kada se takva »unutrašnja« istorija napiše, valja očekivati smenu na tronu kritike književnosti. Kao i u pravoj istoriji, vladar može još dosta vremena ostati na svom položaju, pa čak i širiti svoju vlast, no od ovog časa je njegov pad neminovan. U tome treba videti jedan od razloga što posebnu pažnju po-

klanjama onim strujanjima koja u kritici potiču sa jednog drugog polja filozofije jezika, jer znače bitan preokret perspektive, a isto- vreme omogućavaju da se ostane u blizini tematskih područja koja su i do sada privlačila najviše pažnje — onih u čijem je središtu problem *ljudskog jezika*. (U ovom pravcu verovatno ide i tekst Čarlsa Altiera o »vitgenštajnovskom izazovu Deridinoj književnoj teoriji«, koji na žalost do sada nisam uspeo da nabavim i pominjem ga za one koji će možda biti srećnije ruke. /Charles Altieri: »Wittgenstein on Consciousness and Language: A Challenge to Derridean Literary Theory«, MLN, 1976, No. 91/)

¹⁴ Lajonel Triling (Lionel Trilling) jedan je od najpoznatijih američkih kritičara starije generacije. Rođen je 1905, a od 1932. bio je profesor književnosti i kritike na Kolumbija univerzitetu. Posebnu pažnju privlače njegove rasprave o Frojdu i mogućnostima tumačenja književnosti sa stanovišta psihoanalize. Autor je knjiga: »Matthew Arnold«, »E. M. Forster«, »The Liberal Imagination: Essays on Literature and Society«, »The Opposing Self: Nine Essays in Criticism«, »A Gathering of Fugitives«, »Beyond Culture: Essays on Literature and Learning«, »Sincerity and Authenticity«, i nekoliko knjiga proze. Umro je 1975. godine, od kada se svake godine dodeljuje za najbolju knjigu eseja, nagrada koja nosi njegovo ime.

O Trilingovom delu iscrpno su referirali Mira Janković (»Dijalektička metoda amernčkog književnog kritika Lionela Trilinga«, *Umjetnost riječi*, 1957, br. 1, str. 47—67 — to je prvi broj ovog poznatog časopisa!) i Ivo Vidan (»Kultura i ideje Lionela Trilinga« u »Tekstovi u kontekstu. Odjeci i odnosi u novijoj književnosti«, »Liber«, Zagreb 1975., str. 198—215). Na srpskohrvatski je prevedeno nekoliko zapaženih Trilingovih ogleda: »Značenje ideje u književnosti«, *Pregled* 3, Sarajevo 1971; »Smisao za prošlost«, *Delo*, 1979, br. 9, str. 84—98, prev. Milica Mint; »O nastavi moderne književnosti«, *Književna smotra* (tematski broj »Smotra suvremenog eseja«), 1980, br. 38—39, str. 11—19, prev. Nada Soljan; »Frojd i književnost«, *Književna reč*, 1983, br. 207 i br. 208, prev. Dubravka Opačić-Kostić.

¹⁵ Vidi Belešku uz Stejnerov tekst u ovom izboru.

¹⁶ U izvrsnom zborniku »Književna kritika i marksizam« (»Prosve- ta«, Beograd 1971. uredili Sveta Lukić, Mihailo Marković, Branislav Milijić i Predrag Palavestra) o »anglosaksonskoj marksističkoj kritici« iscrpno je pisao Dušan Puvačić (»Anglosaksonska marksistička kri- tika«, nav. delo, str. 210—225), a ondosu »marksizma i Nove kritike« Nikola Koljević (»Marksizam i Nova kritika«, nav. delo, str. 369—384). Uz to, kod nas su prevedene i knjige Kristofera Kodvela »Iluzija i stvar- nost. Studija o izvorima poezije« (»Izdavački centar komunist«, Beo- grad 1979., prev. Maja Herman-Sekulić) i Terija Igltona »Marksizam i književna kritika« (*Treći program Radio Sarajeva*, 1979, br. 24, str. 373—416, prev. Drušan Puvačić), što sa ranije pomenutim knjigama Frederika Džejmsona daje sasvim zadovoljavajuću sliku marksistički orijentisane kritike u anglo-američkim prostorima. (Džejmson je neda- vno objavio i knjigu »Političko nesvesno« /»The Political Unconscious. Narrative as a Socially Symbolic Act«, »Cornell University Press«, New York 1981./ koja se i kod nas prevodi.

Od mladih autora, svakako ponajviše pažnje privlači Teri Iglton (1943), a njegova nova knjiga o Benjaminu potvrđuje vrednosti prethodne studije »Kritika i ideologija«. (Terry Eaglton: »Walter Benja- min, or Towards a Revolutionary Criticism«, »Verso Editions and New Left Books«, London 1981.; i »Criticism and Ideology. A Study in Marx-

ist Literary Theory«, »Verso Edition«, London, third impresion 1982. (1976); poslednje poglavlje iz ove druge knjige prevedeno je i na srpskohrvatskom jeziku pod naslovom »Marksizam i estetska vrednost« /Savremenik, 1979, br. 1—2, str. 5—25, prev. Gordana Todorović/). Jedan od zanimljivijih odeljaka nove Igltonove knjige posvećen je odnosu marksizma i dekonstrukcije, gde nalazimo ovakvu sentencu: »The nonsense of ‚I killed myself‘ is the nonsense of deconstruction«.

Za razliku od Džejmsona i Igltona, Rejmond Vilijams, čija knjiga »Drama od Ibzena do Brehta« je prevedena i kod nas (»Nolit«, Beograd 1979, prev. Marta Frajnd), znatno je tradicionalniji u svom pristupu književnim fenomenima u knjizi »Marksizam i književnost. (Raymond Williams: »Marxism and Literature«, »Oxford University Press«, Oxford 1977.; tekst »Žanrovi i forme« /Savremenik 1978, br. 6, str. 535—544, prev. Gordana Todorović/ je iz ove Vilijamsove knjige.) To je očito već i po strukturi izlaganja: knjiga počinje »osnovnim pojmovima«, (kultura, jezik, književnost, ideologija), obrađenim u zasebnim poglavljima, nastavlja se »teorijom kulture« praćenom od razmatranja odnosa »baze« i »nadgradnje« do »sociologije kulture«, i završava se, najzad, »književnom teorijom. Ovakva koncepcija predodređuje, naravno, i domašaje studije.

Po svojoj ideologiziranosti u ovom kontekstu je zanimljiva i knjiga Džona Feketea »Kritički sumrak« (John Fekete: »The Critical Twilight. Explorations in the ideology of Anglo-American literary theory from Eliot to McLuhan«, »Routledge and Kegan Paul«, London 1978.; predgovor za Feketovu knjigu je napisao upravo Rejmond Vilijams. Naslov koji asocira na »sumrak bogova«, osvrtnje na ekonomske prilike i izrazi poput »buržoaska kritička teorija« (bourgeois critical theory), osvedočavaju »neobičnost« studija o Rensomu, Fraju i Makluanu, kojima su dodati još »opšti uvod« i »opšti zaključak«. Ovaj mlađi kanadski profesor rođen je 1946, a Mađarsku je napustio posle poznatih događaja 1956., i sada je jedan od urednika poznatog časopisa *Telos*.

¹⁷ Izdvojio bih ovde Džona Elisa, pisca knjige »Teorija književne kritike: jedna logička analiza« (John M. Ellis: »The Theory of Literary Criticism: A Logical Analysis«, Berkeley and Los Angeles 1974.). Njega odlikuju preciznost i kritička oštrina. Tako u jednom novijem tekstu (»Wittgensteinian Thinking in Theory of Criticism«, NLH 1981, No. 1) podvrgava kritici tekstove Morisa Vajca, autora koji, kaže, »nažalost po opštem mišljenju pripada istom usmerenju u kritici«. (Vidi i Morris Weitz: »Hamlet and the Philosophy of Literary Criticism«, »University of Chicago Press«, Chicago 1964.) Svoju oštrinu dokazaće ovaj profesor Kalifornijskog univerziteta i negativnim prikazom Hiršove knjige »Ciljevi interpretacije« iz koje je uzet jedan tekst za ovaj izbor. (*Comparative Literature*, 1979, No. 4).

¹⁸ Osnovu ovoj novoj struji u kritici književnosti pružili su radovi Džona Ostina, prvenstveno o »performativima« i »konstantivima«. (J. L. Austin: »Performative-Constantive«, translated from French by G. J. Warnock, u »The Philosophy of Language«, ed. J. R. Searle, »Oxford University Press«, fifth published 1979.; naš prevod Tanje Dunatov objavljen je u časopisu *Dometi*, 1980, br. 9, str. 39—44; uporedi i tekst John L. Austin: »Performativni iskazi«, *Delo*, 1981, br. 9, str. 16—31, prev. Rastko Jovanović, uzet, čini mi se, iz Ostinove knjige »Philosophical Papers«.) Poseban interes u novijoj »analitičkoj filozofiji jezika« vlada za Ostinova predavanja održana na Harvardu, posthumno obavljena pod neobičnim naslovom koji Nenad Mišćević slobodno prevodi sa »Kako

raditi riječima« ili, doslovnije, »Kako nešto činiti riječima«, a Aleksandar Pavković sa »Reči, i kako s njima nešto učiniti«. (»Now to Do Things with Words«, »Harvard University Press«, Cambridge second edition 1977. /1962/). U ovim predavanjima poznati oksfordski profesor utvrđuje razliku između »lokucionih« i »ilokucionih« akata, kojom »popravlja« prvobitnu distinkciju performativ-konstativ. (Vidi prikaz Nenada Miševića »Ostinova teorija govorne djelatnosti« /*Gradina*, 1981, br. 8—9, str. 65—79 i br. 11, str. 47—57/ i tekst »Analitička filozofija i govor« Emila Benvenista iz njegove knjige »Problemi opšte lingvistike« /»Nolit«, Beograd 1975., prev. Sreten Marić/).

Džon Serl, Ostinov nastavljajući i kritičar, poznat je po svojoj knjizi o »govornim aktovima« (John Searle: »Speech Act: An Essay in the Philosophy of Language«, »Cambridge University Press«, Cambridge 1969.; vidi studiju Jovana Babića: »Searleova teorija govornih akata i »jeste-treba« pitanje« /*Filozofske studije IX* 1977., str. 151—205/; zanimljiv je i nedavni prevod Serlovog teksta »Metafora« /*Treći program Radio-Beograda* 1982, br. 53 (proleće), prev. Mirej Jovanović/). Za nas je značajan Serlov tekst »The Logical Status of Fictitious Discourse« (NLH, 1975, No. 2) čiji naslov bolje ostaviti neprevedenim.

Na polju proučavanja književnosti inspirisanog ovim radovima, izdvaja se knjiga Meri Pret u kojoj se pokazuju mogućnosti zasnivanja »teorije književnog diskursa« sa stanovišta govornih akata. (Mery Louise Pratt: »Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse«, »Indiana University Press«, Bloomington, London 1977). O razvoju ove kritičke struje govori i studija Suzane Lenzer »Narativni akt«, u kojoj ovaj verovatno mlađi profesor Džordžtaun univerziteta tradicionalnom problemu »tačke gledišta«, svojstvenom anglo-američkoj kritici od Henrika Džejmsa i Persija Laboka do Normana Fridmana i Vejna Buta, prilazi sa novog stanovišta. (Susan Sniader Lanser: »The Narrative Act. Point of View in Prose Fiction«, »Princeton University Press«, Princeton, New Jersey 1981.)

¹⁹ Ovaj izbor je u suštini nastajao prošlog leta u Oksfordu. Tada, međutim, nisam pomišljao da će igde biti publikovan, naročito ne u ovakvom — po nečemu ipak autorskom — obliku. Različiti su razlozi koji su me u Blekvelu i Bodlianu, najvećoj oksfordskoj knjižari i poznatoj biblioteci, onemogućili da nabavim sve što me je zanimalo, i što bi mi u ovoj prilici bilo dragoceno; različiti su razlozi zbog kojih sam se morao odreći nekih knjiga do kojih veoma držim. Ono što nije učinjeno u Oksfordu, ovde se, naravno, više nije dalo popraviti — odsečeni od sveta, bez publikacija i opremljenih biblioteka, sa depozitom oko vrata, delujemo bespomoćno.

Mada ove uslove treba imati u vidu, ni prethodne napomene nisu izrečene da bi poslužile kao nekakav alibi, jer ovaj izbor je, u datim okolnostima, upravo onakav kakav sam nameravao da napravim.

²⁰ Za razliku od prevoda! Ostaje mi jedino da se nadam da će tekstovi i kada budu bili prevedeni zadržati kvalitete koji su me naveli da ih odaberem kao reprezentativne za savremenu anglo-američku kritiku.